

การสร้างวัฒนธรรมการอ่านเพื่อสร้างสังคมความรู้ : ความจำเป็นบอบสับคมไทย

รศ. ดร. น้ำทิพย์ วิภาวิน *

บทความนี้กล่าวถึงความจำเป็นในการสร้างวัฒนธรรมการอ่านเพื่อสร้างสังคมความรู้ วัฒนธรรมการอ่านจะเกิดขึ้นได้เมื่อสังคมนั้นมีความเชื่อว่าความรู้จะนำไปสู่การพัฒนาชาติ (ตัวอย่างเช่นประเทศสิงคโปร์และฟินแลนด์ เป็นต้น) จึงมีความจำเป็นที่ต้องพัฒนาคุณภาพของคนให้มีความรู้ และวิธีการเข้าถึงความรู้ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนคือการอ่านแหล่งรวบรวมและเผยแพร่สื่อการอ่านของโลกคือห้องสมุดการพัฒนาห้องสมุดให้สมบูรณ์จึงเป็นต้นทางการพัฒนาวัฒนธรรมการอ่านและการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านเป็นกระบวนการ ส่วนการที่คนมีความรู้และมีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นปลายทาง เนื่องจากในโลกปัจจุบันแข่งขันกันด้วยความรู้และนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรและประเทศชาติ การพัฒนาคุณภาพของคนถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาชาติตามที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ จุดเริ่มต้นจึงอยู่ที่คุณภาพของระบบการศึกษา และคุณภาพของการพัฒนาระบบความรู้ในสังคม การพัฒนาคนให้มีความรู้และสามารถสร้างความรู้ใหม่จึงเกี่ยวข้องกับการอ่านเป็นพื้นฐานซึ่งเป็นการแสวงหาความรู้และการซึมซับความรู้ การอ่านเป็นช่องทางลัดที่นำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ของโลกในระยะเวลาย่นสั้น ผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการอ่านที่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดการพัฒนาคูณภาพการอ่านคือผู้ปกครอง ครู บรรณารักษ์ สื่อมวลชน นักการเมือง และผู้บริหารท้องถิ่นและรัฐบาล ส่วนสถานที่ที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดวัฒนธรรมการอ่านอย่างยั่งยืนคือ ห้องสมุด ร้านหนังสือ อินเทอร์เน็ต ในบ้าน สถานศึกษา สถานประกอบการและสถานที่สาธารณะในสังคมไทย

การสร้างวัฒนธรรมการอ่าน

วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่เป็นแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน ส่วนการอ่านเป็นกระบวนการตีความหมายหรือสร้างความเข้าใจจากตัวอักษรหรือสัญลักษณ์อื่นๆ เพื่อให้มีความรู้ ความคิด และความเพลิดเพลินใจ การสร้างวัฒนธรรมการอ่าน จึงเป็นวิถีชีวิตของคนในการสร้างความเข้าใจจากตัวอักษร เพื่อใช้สมองของตนเองในการเพิ่มพูนความรู้ พัฒนาความคิด และเกิดความจรรโลงใจ

จุดเริ่มต้นของการรักการอ่านคือความสามารถในการอ่านตัวอักษรและรูปภาพ ซึ่งก็คือความเข้าใจในภาษา การสร้างความเข้าใจจากตัวอักษรภาพหรือสัญลักษณ์เป็นการใช้เวลาอยู่กับสื่อการอ่านเช่นหนังสือ วารสารหนังสือพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นการให้เวลากับการพัฒนาความรู้ ความคิด และความเพลิดเพลินกับเรื่องราวที่บอกเล่าผ่านตัวอักษร ดังนั้นการให้เวลากับการอ่าน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างวัฒนธรรมการอ่าน เรียกว่าเป็นวัฒนธรรมการสร้างความรู้และความคิด หลังจากนั้นจึงจะนำไปสู่การพัฒนาทักษะการสร้างความรู้ใหม่หรือกระบวนการวิจัย นอกจากนี้การอ่านยังมีความสำคัญต่อการสร้างคุณค่าทางอารมณ์เช่นความงดงามทางภาษาและเนื้อหาที่เรียกว่าวรรณศิลป์

*แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

มีคุณค่าในการสร้างเสริมสติปัญญาให้มีความรู้และความคิดสร้างสรรค์ และมีคุณค่าทางสังคมในลักษณะมรดกทางวัฒนธรรมในการเผยแพร่และสืบทอดความรู้และความคิด

ดังนั้นการสร้างวัฒนธรรมการอ่าน จึงแบ่งได้เป็น 3 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 การสร้างนิสัยรักการอ่านตั้งแต่ปฐมวัย เป็นบทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครอบครัว และสภาพแวดล้อมของเด็ก โดยมีพ่อแม่ ผู้ปกครองเล่านิทาน มีหนังสือสำหรับเด็ก และมีห้องสมุดเพื่อเด็ก การสอนเริ่มให้เด็กรักและสนใจในตัวอักษรและภาพเป็นจุดเริ่มต้นของความสนใจในการอ่าน ในระยะที่ 1 นี้หนังสือภาพ หนังสืออ่านสำหรับเด็กมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างวัฒนธรรมการอ่าน ซึ่งถ่ายทอดผ่านการเล่านิทาน การเล่าเรื่อง การสร้างความสนใจในสื่อการอ่าน การชอบบรรยากาศการอ่านและการเรียนรู้ในบ้านหนังสือ และในห้องสมุด ล้วนจุดประกายความรักในการอ่าน

ระยะที่ 2 การสร้างนิสัยรักการอ่านในสถานศึกษา การเรียนการสอนโดยการอ่านและการเขียนในโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการคิด และการแสวงหาความรู้จากแหล่งต่างๆที่จะส่งผลต่อการนำความรู้ไปใช้ในการทำงาน และการศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัย ในขั้นตอนนี้ครูมีบทบาทสำคัญมากต่อการสร้างนิสัยรักการอ่าน ซึ่งหมายถึงครูที่สอนในทุกวิชาจำเป็นต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เด็กได้ฝึกทักษะการอ่าน การเขียน การคิดวิเคราะห์ การให้ความสำคัญกับหนังสือนอกเวลา นอกเหนือจากตำราเรียน ในระยะที่ 2 นั้นนโยบายส่งเสริมความเข้าใจในการอ่านของโรงเรียนและสถาบันการศึกษามีความสำคัญยิ่ง การมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของเด็ก และมีห้องสมุดที่มีสื่อการอ่านอย่างเพียงพอรวมถึงอินเทอร์เน็ต และมีกระบวนการเรียนการสอนการรู้เท่าทันสื่อและทักษะการรู้สารสนเทศ การสอนการเลือกสื่อการอ่านที่เหมาะสมในแต่ละวัย และการสอนให้เด็กมีการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ การมีทักษะการวิจัย เพื่อต่อยอดความรู้เดิมหรือสร้างองค์ความรู้ใหม่

ระยะที่ 3 การสร้างนิสัยรักการอ่านในสังคม การอ่านเพื่อการงานอาชีพ เพื่อความสุขในครอบครัวและเพื่อความเพลิดเพลิน ขั้นตอนนี้เป็นการอ่านนอกเวลาอย่างต่อเนื่องในสถานที่สาธารณะต่างๆของสังคมเช่น ที่ทำงาน ที่บ้าน ที่ร้านค้าและสถานที่ต่างๆ ซึ่งห้องสมุดประชาชน และห้องสมุดเฉพาะมีความสำคัญมากที่จะทำให้ผู้อ่านสนใจการอ่านเพื่อรับรู้เรื่องราวของสังคมท้องถิ่นและสังคมโลกอย่างต่อเนื่อง สภาพแวดล้อมทางสังคมของแต่ละท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ต่อเนื่อง การรับรู้ข่าวสารหลากหลายด้านและมีการต่อยอดความรู้หรือสร้างความรู้ใหม่ดังนั้นการสร้างวัฒนธรรมการอ่าน จึงประกอบด้วย การมีห้องสมุดที่ดี มีสื่อการอ่านที่ดี มีกิจกรรมส่งเสริมการอ่านที่ดี มีครูดี มีผู้ปกครองที่ดี มีสื่อมวลชนที่ดี มีบรรยากาศทางสังคมที่ดี ที่เอื้อต่อการสร้างนิสัยรักการอ่านจากการที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมนิสัยรักการอ่านในเด็กปฐมวัย ซึ่งมียุทธศาสตร์การดำเนินงาน 2 ยุทธศาสตร์ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2553) ได้แก่

1. ยุทธศาสตร์การนำหนังสือสู่เด็กปฐมวัย ซึ่งมีแนวทางและมาตรการ ดังนี้

1.1 การส่งเสริมพฤติกรรมการรักการอ่านในครอบครัวให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู และผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กใช้หนังสือภาพ การเล่านิทาน เป็นสื่อในการพัฒนาเด็ก

1.2 สนับสนุนการมอบชุดหนังสือเล่มแรกให้เด็กทุกคนที่มารับวัคซีนเมื่ออายุครบ 6 เดือน รวมถึงการแนะนำกระบวนการในการใช้หนังสือ และเพลงกล่อมเด็กให้แก่แม่แรกคลอด

1.3 ส่งเสริมให้สถานรับเลี้ยงเด็ก ศูนย์พัฒนาเด็ก สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย และสถานศึกษา จัดกิจกรรมส่งเสริมการรักการอ่านโดยให้พ่อแม่ ครู ผู้ปกครอง มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

1.4 ส่งเสริมสนับสนุนให้ทุกชุมชนมีแหล่งหนังสือที่ดี มีห้องสมุดชุมชน โดยจัดบรรรยากาศให้เอื้อต่อการอ่านหนังสือ และสามารถให้บริการได้อย่างสะดวกและทั่วถึง และจัดกิจกรรมส่งเสริมการรักการอ่านอย่างต่อเนื่อง

1.5 ร่วมกับผลักดันให้วันหนังสือเด็กแห่งชาติ(2 เมษายน) เป็นวันสำคัญของคนไทยให้ทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของการอ่านเพื่อเป็นการวางรากฐานวัฒนธรรมรักการอ่านหนังสือให้เกิดขึ้นในสังคมไทย

2. ยุทธศาสตร์ส่งเสริมหนังสือที่มีคุณภาพและราคาเหมาะสม ซึ่งมีแนวทางและมาตรการ ดังนี้

2.1 สร้างความร่วมมือกับสมาคมผู้จัดพิมพ์และผู้จัดจำหน่ายแห่งประเทศไทยเพื่อให้สมาชิกสมาคมส่งเสริมนักเขียนและนักวาดภาพประกอบหนังสือสำหรับเด็ก นำสู่การผลิตหนังสือดี มีคุณภาพ ราคาถูก และตอบสนองความต้องการของเด็ก เหมาะสมกับวัยในแต่ละช่วงอายุของเด็ก และสอดคล้องกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคมไทย

2.2 ส่งเสริมให้มีการคัดสรร จัดลำดับ และเผยแพร่รายชื่อหนังสือที่เหมาะสมตามวัยในแต่ละช่วงอายุของเด็ก

2.3 จัดสรรงบประมาณในการสร้าง ปรับปรุง พัฒนาและจัดซื้อหนังสือให้ห้องสมุดทุกแห่ง โดยเฉพาะห้องสมุดในถิ่นทุรกันดารอย่างเพียงพอ เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้อย่างแท้จริง

2.4 ลดภาษีนำเข้ากระดาษ วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ในการจัดพิมพ์หนังสือ งดการเก็บภาษีในส่วนของหนังสือเด็ก และนำภาษีส่วนหนึ่งที่เก็บได้จากธุรกิจการพิมพ์มาส่งเสริม สนับสนุนและพัฒนาการผลิตหนังสือดีเพื่อให้เด็กทุกคนได้อ่านหนังสือที่ดี มีคุณภาพ มีความหลากหลาย น่าสนใจและเหมาะสมกับวัย

นอกจากนี้ ยังควรต้องมียุทธศาสตร์ส่งเสริมสื่อดิจิทัลที่มีคุณภาพและราคาเหมาะสม เช่นกัน เนื่องจากความแพร่หลายของการใช้และการเผยแพร่ข้อมูลในอินเทอร์เน็ต เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และการสื่อสาร เป็นเครื่องมือสื่อสารและการเข้าถึงข้อมูลดิจิทัลและเว็บไซต์ต่าง ๆ ปัจจุบันมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในสังคมไทยอยู่ร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด ตัวอย่างการพัฒนาศูนย์รวมความรู้และสื่อการอ่านของชุมชนให้ประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ทั้งสื่อการอ่านที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อดิจิทัลให้ประชาชนเข้าถึงได้ทุกชุมชนคือการพัฒนาห้องสมุด ประชาชนของทุกตำบล อำเภอ และจังหวัด และสร้างระบบเครือข่ายการเรียนรู้ชุมชน การเข้าถึงข้อมูลให้สามารถใช้ข้อมูลข่าวสารร่วมกันได้ วิธีนี้เป็นวิธีการที่ได้ผลและประหยัดที่สุดในการส่งเสริมประชาธิปไตย และการทำให้ความรู้มีอยู่ในทุกพื้นที่อย่างทั่วถึง เป็นแนวทางที่ใช้ในประเทศที่มุ่งพัฒนาสังคมความรู้และนวัตกรรมทั้งในสิงคโปร์ ฟินแลนด์ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และอีกหลายประเทศ

การสร้างสังคมความรู้

ในยุคของสังคมความรู้ สังคมฐานความรู้หรือสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ มีสารสนเทศ ความรู้ และนวัตกรรมเป็นวัตถุดิบสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งแต่เดิมปัจจัยการผลิตสำคัญทางเศรษฐกิจคือ ที่ดิน แรงงาน และทุน ปัจจุบันความรู้เป็นปัจจัยการผลิตสำคัญที่สร้างความแตกต่างเมื่อความรู้ถูกแปรเป็นสินทรัพย์ ซึ่งหมายถึงการนำความรู้และเทคโนโลยีมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมเพื่อสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรม (innovation) และผลิตภาพ (productivity) ของภาคเศรษฐกิจ นวัตกรรมเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่เป็นแรงจูงใจให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นและใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์และการใช้ประโยชน์ในสังคม ในสังคมความรู้จึงมีกระบวนการสร้าง การแพร่กระจาย และการใช้ความรู้ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของปัจจัยสนับสนุนหลายด้าน เช่น

1. คุณภาพของคนหรือทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นตัวกลางสำคัญที่ทำหน้าที่ในการเป็นผู้สร้าง กระจายและใช้ความรู้ ที่ต้องมีทักษะการรู้สารสนเทศที่สามารถสร้างหรือต่อยอดความรู้ใหม่ได้
2. เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ซึ่งรวมถึงอินเทอร์เน็ต) เป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญของระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ เป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการบันทึกข้อมูล ประมวลผลข้อมูล ถ่ายโอนและสื่อสารข้อมูลในรูปแบบต่างๆ
3. วัฒนธรรมและจริยธรรมในสังคม ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรมการเรียนรู้ขององค์กรและบุคคล วัฒนธรรมการเป็นผู้ประกอบการ การสร้างเครือข่ายที่มีความไว้วางใจและความร่วมมือระหว่างกัน
4. กฎหมายและแรงจูงใจ เช่น การมีกฎหมายและกฎระเบียบที่เอื้อต่อความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน การปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบที่เอื้อต่อการใช้ความรู้ในการสร้างคุณค่า และการพัฒนามาตรฐานการผลิตเพื่อมุ่งสู่มาตรฐานสากล

จะเห็นได้ว่า การสร้างสังคมความรู้ จำเป็นต้องพัฒนาคนให้มีความรู้ในการสร้างความรู้ใหม่ การแลกเปลี่ยนความรู้ และใช้ความรู้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น จึงมีการให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (creative economy) ซึ่งหมายถึง แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ การศึกษา การสร้างสรรค์งาน และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา ที่เชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรม การสังคมความรู้ของสังคม เทคโนโลยีและนวัตกรรมสมัยใหม่ ทั้งหมดนั้นจะเกิดขึ้นได้เมื่อสังคมไทยเป็นสังคมความรู้

การทำให้สังคมไทยเป็นสังคมความรู้ จำเป็นต้องปฏิรูประบบการเรียนรู้ที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การที่คนไทยมีทักษะการรู้สารสนเทศและรู้เท่าทันสื่อในการประเมินและใช้ความรู้เพื่อการพัฒนาและสร้างความรู้ใหม่ การพัฒนาให้คนไทยมีความคิดสร้างสรรค์ การมีความสามารถในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อพัฒนาผลิตผลทางเศรษฐกิจสิ่งเหล่านี้มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่คนไทยมีวัฒนธรรมการอ่านมีกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถสร้างความคิดใหม่ สร้างองค์ความรู้ใหม่ และสร้างความเข้มแข็งของสังคมด้วยองค์ความรู้ของคนไทย การที่สังคมไทยจะเป็นสังคมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้นั้น สังคมไทยต้องเป็นสังคมความรู้ คนไทยต้องมีความรู้และรักการเรียนรู้เพื่อที่จะพัฒนาความคิดให้เป็นความคิดสร้างสรรค์ได้ การที่จะมีความรู้และความคิดได้นั้นมาจากกระบวนการเรียนรู้ที่เราสามารถกำหนดขึ้นเองในลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเอง (เช่น การอ่านหนังสือและดูสื่อต่างๆ การไปฝึกงาน การสังเกต) หรือการเข้าไปอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ที่ออกแบบโดยสถาบันการศึกษา (เช่น ในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย) ในหลักสูตรต่างๆ

สรุปได้ว่าหัวใจสำคัญอยู่ที่การพัฒนาวัฒนธรรมการอ่านในสังคมไทย ประกอบด้วย การทำงานที่ประสานและสอดคล้องของ 8 องค์ประกอบ ซึ่งจะขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไม่ได้ ดังนี้

- 1 ระบบการศึกษา
- 2 นโยบายด้านการศึกษา หลักสูตรในการพัฒนาคน การวิจัยและนวัตกรรม
- 3 กระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะการรู้สารสนเทศ และการเรียนรู้สื่อ
- 4 พ่อแม่ ผู้ปกครอง
- 5 ครู
- 6 สื่อการอ่าน เช่นหนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ สื่อดิจิทัล
- 7 ห้องสมุด ศูนย์รวมสื่อการอ่าน
- 8 สื่อมวลชน สังคม สิ่งแวดล้อม วัด สถานประกอบการ

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). รายงานการประชุมคณะกรรมการส่งเสริมการอ่านเพื่อสร้างสังคมแห่ง

การเรียนรู้ตลอดชีวิต ครั้งที่ 2/2553. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ

ศิวภานท์ ปทุมสูต. (2553). คู่มือการอ่านคิดวิเคราะห์. สุพรรณบุรี : ศูนย์เรียนรู้ทุ่งสักอาศรม

ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ. (2551). รายงานการศึกษา ระบบทรัพย์สินทางปัญญา

เพื่อการเข้าสู่สังคมและเศรษฐกิจฐานความรู้ ปทุมธานี : ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และ

คอมพิวเตอร์แห่งชาติ.

สำนักงานเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2552 ของ สศช.

เรื่อง จากวิสัยทัศน์ 2570 สู่แผนฯ 11. กรุงเทพฯ : สำนักงานเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.